

В. Г. Мазец

Інстытут гісторыі Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі, Мінск, Беларусь

СТАНАЎЛЕННЕ ІНСТЫТУТА СЯЛЯН-ДАСЛЕДЧЫКАЎ У БЕЛАРУСІ Ё 2-й ПАЛОВЕ 1920-х гг.

Анотацыя. Надзвычай актуальным пытаннем, ад вырашэння якога залежыла паспяховае аднаўленне і развіццё разбуранай за гады працяглага ваеннага ліхалецця сельскай гаспадаркі Беларусі, з'яўлялася ўкараненне навуковых распрацовак у сельскагаспадарчую вытворчасць. Менавіта дзеля вырашэння гэтага пытання па ініцыятыве кіраўніцтва Народнага Камісарыята Земляробства Беларусі пры Беларускім навукова-даследчым інстытуце сельскай і лясной гаспадаркі імя У. І. Леніна ў другой палове 1920-х гадоў быў створаны Інстытут сялян-даследчыкаў. Адзначаецца, што ўжо ў першыя гады функцыянавання Інстытута сялян-даследчыкаў ажыццяўлялася пашырэнне аграімічных ведаў шляхам правядзення для сялян экскурсій, канферэнцый, гутарак, выставак, конкурсаў, а таксама завочных курсаў.

Ключавыя словы: Інстытут сялян-даследчыкаў, сельская гаспадарка, аграімічныя веды, навукова-даследчыя ўстановы, Беларусь.

Для цытавання. Мазец, В. Г. Станаўленне Інстытута сялян-даследчыкаў у Беларусі ў 2-й палове 1920-х гг. / В. Г. Мазец // Сельскае хозяйство Беларусі сквозь призму навучных ісследований (XIX – пачало XXI в.) : докл. Междунар. науч. конф., Мінск, 23 сент. 2021 г. / Нац. акад. навук Беларусі, Белорус. с.-х. б-ка ім. І. С. Луіновіча, Ін-т історыі ; редкол.: Ю. О. Каракулько (отв. ред.) [и др.]. – Мінск, 2021. – С. 146–154.

В. Г. Мазец

Інстытут історыі Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі, Мінск, Беларусь

СТАНОВЛЕНИЕ ИНСТИТУТА КРЕСТЬЯН-ОПЫТНИКОВ В БЕЛАРУСИ ВО 2-й ПОЛОВИНЕ 1920-х гг.

Анотацыя. Чрезвычайно важным вопросом, определяющим восстановление и развитие разрушенного за годы длительного военного лихолетья сельского хозяйства Беларуси, являлось внедрение научных разработок в сельскохозяйственное производство. Именно для этого по инициативе руководства Народного Комиссариата Земледелия Белоруссии при Белорусском научно-исследовательском институте сельского и лесного хозяйства имени В.И. Ленина во второй половине 1920-х годов был организован Институт крестьян-опытников. Отмечается, что уже в первые годы функционирования Института крестьян-опытников осуществлялась

популяризация агрономических знаний путем организации для крестьян экскурсий, конференций, бесед, выставок, конкурсов, а также заочных курсов.

Ключевые слова: Институт крестьян-опытников, сельское хозяйство, агрономические знания, научно-исследовательские учреждения, Беларусь

Valentin G. Mazets

*The Institute of History of the National Academy of Sciences of Belarus,
Minsk, Belarus*

THE FORMATION OF THE INSTITUTE OF PEASANT-RESEARCHERS IN BELARUS IN THE 2ND HALF OF THE 1920s

Abstract. An extremely important issue determining the restoration and development of agriculture of Belarus, which had been destroyed during the long war years, was the introduction of scientific developments into agricultural production. That is why on the initiative of the People's Commissariat of Agriculture of Belorussia, the Institute of Peasant-Researchers was organized in the second half of the 1920s at the Belorussian Research Institute of Agriculture and Forestry named after V.I. Lenin. It is noted that as early as in the first years of the Institute of Peasant-Researchers functioning the popularization of agronomic knowledge was carried out by organization of excursions, conferences, conversations, exhibitions, competitions as well as correspondence courses for peasants.

Keywords: Institute of Peasant-Researchers, agriculture, agronomic knowledge, research institutions, Belarus.

For citation. Mazets V. G. The formation of the Institute of Peasant-Researchers in Belarus in the 2nd half of the 1920s. Agriculture of Belarus through the prism of scientific research (XIX – early XXI century): proceedings of the International scientific conference, Minsk, September 23, 2021. Minsk, 2021, pp. 146–154 (in Belarusian).

Адной з важнейшых задач, што стаяла перад кіраўніцтвам Савецкай Беларусі ў 20-я гг. XX ст., з'яўлялася аднаўленне сельскай гаспадаркі, якая па шэрагу прычын знаходзілася на той час у досыць складаным становішчы. Гэтае становішча характарызаваўся нізкай прадукцыйнасцю сельскагаспадарчай вытворчасці, разнастайнасцю натуральна-гістарычных умоў, адсталай тэхнікай, аграрнай перанаселенасцю і адначасова з гэтым вялікай колькасцю не выкарыстаных зямель. Паводле падлікаў Г. Гарэцкага, пад пасяўную плошчу Савецкая Беларусь

выкарыстоўвала “ня больш 25%, усіх сваіх зямельных прастораў” [1, с. 25].

Акрамя таго, беларускае сялянства ўжо не задавальнялі старыя арганізацыйныя формы і спосабы вядзення сельскай гаспадаркі. На сваім зямельным участку сяляне імкнуліся прымяняць новыя тэхнічныя прыёмы, новыя культуры, мінеральнае ўгнаенне і г.д. [2, арк. 36]. Разам з тым, у Савецкай Беларусі да сярэдзіны 1920-х гг. адбываўся гэты працэс стыхійна. Пры гэтым распрацоўкі і дасягненні навукова-даследчых устаноў рэспубліцы былі невядомыя для пераважнай большасці сялян. У сваю чаргу даследчыя станцыі не заўсёды маглі ўлічыць чарговыя патрэбы сялянскае гаспадаркі з прычыны іх невывучаннасці. У выніку атрымлівалася пэўная неадпаведнасць паміж накіраванасцю даследаванняў і патрэбамі сельскагаспадарчай вытворчасці [2, арк. 37].

У мэтах планавага пашырэння вынікаў работы навукова-даследчых устаноў сярод сялянскіх мас і хутчэйшага вырашэння пытанняў паляпшэння тэхнікі сельскае гаспадаркі пры навукова-даследчых установах Наркамзема і Беларускага навукова-даследчага інстытута сельскай і лясной гаспадаркі імя У. І. Леніна (далей – БНДІСІЛГ імя У. І. Леніна) на працягу 1926–1927 гг. быў арганізаваны Інстытут сялян-даследчыкаў. Дзейнасць Інстытута сялян-даследчыкаў у адпаведнасці з Палажэннем ажыццяўлялася па наступных накірунках:

- аб’яднанне і ўцягванне перадавых сялян да працы па даследчай справе у канкрэтных умовах сялянскай гаспадаркі;
- праверка у мясцовых сялянскіх умовах дасягненняў даследчых станцый, перад прымяненнем іх у масавым карыстанні;
- вывучэнне мясцовых умоў і становішча сялянскае гаспадаркі і вывучэнне новых прыёмаў тэхнікі сельскае гаспадаркі;
- папулярызацыя вынікаў працы даследчых станцый па паляпшэнню сельскае гаспадаркі [2, арк. 35].

Непасрэднае кіраўніцтва работай Інстытуту сялян-даследчыкаў у раёне дзейнасці даследчай станцыі ускладалася на адпаведныя аддзелы даследчых станцый з адказнасцю за гэтую працу ўсёй даследчай станцыі [3, с. 87].

Агульна-кіруючым органам Інстытуту сялян-даследчыкаў па БССР з'яўлялася Бюро сялян-даследчыкаў пры БНДІСіЛГ імя У.І. Леніна з правам дарадчага органа. 5 красавіка 1927 г. у СНК БССР і Штатную Камісію НК РСІ за подпісам Старшыні Савета БНДІСіЛГ імя У. І. Леніна Зм. Прышчэпава, дырэктара дадзенай установы Г. Гарэцкага і Сакратара Бюро Інстытута сялян-даследчыкаў Р. Чуйко быў накіраваны ліст, у якім адзначалася, што Бюро Інстытута сялян-даследчыкаў ужо прыступіла да сваёй працы: выпрацавана палажэнне, інструкцыі, схемы і запатрабаваны з Горацкай сельска-гаспадарчай акадэміі 6 практыкантаў для Горацкай, Віцебскай, Турскай, Палескай і Мінскай даследчых станцый. Акрамя таго, Савет НДІ звяртаўся да СНК з просьбай “вылучыць у Бюро Інстытута сялян-даследчыкаў адну штатную адзінку на пасаду Загадчыка Бюро Інстытуту сялян-даследчыкаў і адну штатную пасаду агранома-спецыяліста” [4, арк. 37адв.].

Штатная Камісія пры НК РСІ выказала згоду на часовае ўвядзенне ў штат НДІ на 1926/27 год пасады Загадчыка Бюро сялян-даследчыкаў, за лік адпаведнага скарачэння штатнага кантынгенту Інстытуту. Што датычыцца 1 штатнай адзінкі агранома-спецыяліста па Бюро, дык для гэтай работы было прапанавана выкарыстоўваць адпаведную адзінку Беларускай аграрнай станцыі. Увядзенне двух новых пасадаў аспірантаў па культуры балот прапаноўвалася ажыццявіць за лік скарачэння кантынгенту Інстытуту, або Балотнай даследчай станцыі [4, арк.36–36 адв.].

10 красавіка 1927 г. на паседжанні Савету БНДІСіЛГ імя У. І. Леніна былі зацверджаны 2 штатныя адзінкі Бюро сялян-даследчыкаў: загадчыка і спецыяліста, выдаткі па Бюро на 1927 г. у памеры 1150 руб., а таксама Палажэнне аб Інстытуце сялян-даследчыкаў, падпісанае Зм. Прышчэпавым [2, арк. 32].

Бюро сялян-даследчыкаў, у адпаведнасці з Палажэннем, узгадняла і зацвярджала планы, праграмы і справаздачы па рабоце Інстытуту сялян-даследчыкаў асобных даследчых станцый, склікала агульна-беларускія канферэнцыі сялян-даследчыкаў і з'яўлялася прадстаўніком ад сялян-даследчыкаў на ўсіх установах і нарадах [2, арк. 40]. Перад Бюро была пастаўлена задача арганізаваць сувязь паміж даследчай працай і вытворчасцю, паміж даследчымі ўстановамі і шырокімі коламі сялянства [1, с. 25].

У 1927 г. БНДІСІЛГ імя У. І. Леніна і Бюро сялян-даследчыкаў была выпушчана спецыяльная Інструкцыя па правядзенню палявых доследаў у гаспадарках сялян-даследчыкаў, тыраж якой складаў 1500 экз. У дадзенай брашуры былі змешчаныя таксама адрасы Бюро і 9 даследных станцый рэспублікі: Беларускай аграрнай станцыі ў Мінску, Мінскай станцыі аховы раслін, Мінскай балотнай станцыі, Горацкай сельска-гаспадарчай станцыі, Віцебскай сельска-гаспадарчай станцыі, Магілёўскай даследнай станцыі лекавых раслін, Турскай сельска-гаспадарчай даследнай станцыі ў в. Гадзілавічы Бабруйскай акругі, Палескай сельска-гаспадарчай даследнай станцыі ў в. Скрыгалава Мазырскай акругі і Забалоцкай Балотнай даследнай гаспадаркі ў в. Забалоцце Бабруйскай акругі [5, с. 20]. Дададзеныя інструкцыя была разаслана на даследнае станцыі, усім акруговым і раённым аграномам, некаторым калектыўным гаспадаркам, саўгасам, сельска-гаспадарчым гурткам, краязнаўчым арганізацыям і асобным сялянам-даследчыкам [3, с. 87].

Праграма і інструкцыя даследчай працы Інстытуту сялян-даследчыкаў тыражом у 4500 экз. [6], а таксама кароткая інструкцыя накладам у 2000 экз. пра тое, як сялянам-даследчыкам ставіць пачатковыя доследы з лекавымі раслінамі, складзеная загадчыкам Магілёўскай даследнай станцыі лекавых раслін М. Н. Быстрым [7], былі выпушчаны ў 1928 г.

Для азнаямлення з даследчай справай на Беларусі наогул і ў прыватнасці Інстытуту сялян-даследчыкаў, а таксама з мэтай

папулярызацыі вынікаў доследнай станцыі і сялянскіх доследаў у 1928 г. было прачытана на Усебеларускіх сельска-гаспадарчых курсах калгасаў (у Мар’іна-Горскім сельска-гаспадарчым тэхнікуме) 7 лекцый, на 3-х сельска-гаспадарчых курсах сялянскага актыву – 16 лекцый і на розных аграрнамічных нарадах, з’ездах, на сялянскіх сходах, на настаўніцкіх канферэнцыях, у Цэнтральным Доме Сяляніна і па радыё былі зроблены 24 даклады. Апрача таго, для выяўлення сялян-даследчыкаў і распаўсюджвання даследчых ведаў і вынікаў праз перыядычны друк – газеты “Беларуская Вёска”, “Савецкая Беларусь”, “Орка”, часопісы “Плуг”, “Сельская і Лясная Гаспадарка” было змешчана 23 артыкулы. У выніку, дзякуючы правядзенню такой шырокай работы і вялікаму імкненню сялян, працаўнікоў калгасаў і аграрномаў адбывалася значнае пашырэнне ліку сялян-даследчыкаў [8, с. 3].

Так, калі ў 1926 г. у складзе Інстытута сялян-даследчыкаў было толькі 63 члены, то ў 1927 г. – 474, а ў 1928 г. – 844. Удзельная вага асобных груп даследчыкаў у 1928 г. была наступная: індывідуальныя сяляне складалі 90,2%, калгасы – 4,9 %, саўгасы – 2,6%, школы – 1,2%, меліярацыйныя таварыствы – 0,9% і камітэты ўзаемадапамогі – 0,2%. У параўнанні з 1927 г. ня гледзячы на тое, што лік калгасаў у рэспубліцы павялічыўся на 200%, а саўгасаў – 42,8 %, удзельная вага іх у складзе Інстытута сялян-даследчыкаў заставалася зусім яшчэ малая. [1, с. 36]

У Мінскай раслінаводчай доследнай станцыі агульны лік сялян-даследчыкаў на працягу 1926–1928 гг. кожны год павялічваўся больш чым у 2 разы. У 1926 г. з гэтай доследчай установай супрацоўнічаў 31 сялянін, у 1927 г. – 92, а ў 1928 г. – 31 [8, с.3].

Інстытут сялян-даследчыкаў пры Магілёўскай станцыі лекавых раслін аб’яднаў у 1927 г. 4 сяляніна-даследчыка, а ў 1928 г. – 24 сяляніна-даследчыка і 3 установы [8, с. 123]. У 1927 г. даследчую работу сярод сялянства распачала Мінская балотная станцыя. У 1928 г. у даследчай рабоце балотнай станцыі прымалі

больш 50 сялян-даследчыкаў і быў праведзены 51 дослед [8, с. 119].

У ліпені 1927 г. была праведзена Першая канферэнцыя сялян-даследчыкаў і аграпрацаўнікоў Мінскай раслінаводчай доследнай станцыі пры БНДІСіЛГ імя У. І. Леніна, у якой прынялі ўдзел да 120 асоб, з іх сялян-даследчыкаў – 64, прадстаўнікоў калгасаў – 5, раённых аграпрацаўнікоў – 26 і 25 прадстаўнікоў ад даследчых устаноў, зямельных, кааперацыйных арганізацый. Канферэнцыя, па словах сялян-даследчыкаў “з’явілася “першай ластаўкай” у справе ўзмацнення арганічнай сувязі паміж навукай і жыццём, паміж работай навукова-даследчых устаноў і практычнымі працаўнікамі –аграномамі і сялянамі [8, с. 46].

Безумоўна, цэнтральнай фігурай у Інстытуце сялян-даследчыкаў павінен быў быць менавіта аграном. Амаль кожнае агранамічнае мерапрыемства аграном павінен быў пракантраляваць у мясцовых умовах раней, чым раіць яго для шырокай практыкі. Разам з тым, спецыяльнай агранамічнай літаратуры у рэспубліцы ў сярэдзіне 1920-х гг. было надзвычай мала і агранамічная праца ў Беларусі праводзілася пераважна па перанесеных агранамічных шаблонах з розных раёнаў РСФСР, без уліку спецыфікі глебы і клімату. Гэта ў сваю чаргу істотна змяншала эфектыўнасць агранамічнае працы ў БССР [1, с. 30]. Без арганізацыі шырокай доследнай працы вырашыць вышэй адзначаную праблему было складана. Менавіта таму, побач з выпускам спецыяльных інструкцый, навукова-даследчыя ўстановы рэспублікі імкнуліся істотна пашыраць доследную працу з удзелам сялян-даследчыкаў. Так, на Мінскай раслінаводчай доследнай станцыі ў 1926 г. быў праведзены 31 дослед, у 1927 г. – 118 доследаў, у 1928 г. – 339 доследаў [8, с. 4].

Інстытутам сялян-даследчыкаў пры Горацкай сельска-гаспадарчай доследнай станцыі, які аб’ядноўваў 190 сялян, ў 1928 г. было праведзена 190 доследаў [8, с. 50]. 125 доследаў было арганізавана ў 1928 г. Інстытутам сялян-даследчыкаў пры Турскай сельска-гаспадарчай доследнай станцыі [8, с.77]. На

працягу 1925–1928 гг. сялянамі-даследчыкамі Палескай сельска-гаспадарчай доследнай станцыі было праведзена 213 доследаў [8, с. 94]. Пры ўдзеле Віцебскай сельска-гаспадарчай станцыі і дапамозе аграномаў у 1928 г. былі закладзены 104 доследы. Акрамя таго, грамадзкай агранаміяй Віцебскай і Полацкай акруг было праведзена каля 200 доследаў [8, с. 105–106].

Усяго па рэспубліцы у 1928 г. Інстытутам сялян-даследчыкаў праведзена 1010 доследаў. У параўнанні з 1927 г. агульны лік доследаў павялічыўся на 709 [1, с. 37].

Выступаючы на канфэрэнцыі сялян-даследчыкаў, арганізаванай 8–9 ліпеня 1928 г. Горацкай сельска-гаспадарчай доследнай станцыяй, сялянін-даследчык са Шклоўскага раёну Цімох Емяльянаў адзначыў:

“Нашаму ўраду трэба наладзіць справу так, каб вынікі даследчых устаноў, як мага хутчэй, пераносіліся на сялянскія палеткі, і гэтымі асяродкамі на месцах павінны стацца нашы аграпункты, дзе трэба згуртаваць як літаратуру, так і паказальныя мерапрыемствы” [8, с. 51].

Такім чынам, функцыянаванне Інстытута сялян-даследчыкаў сведчыла пра запатрабаванасць у другой палове 1920-х у Савецкай Беларусі менавіта такой формы арганізацыі доследнай справы, якая б дазваляла раскрываць творчы патэнцыял беларускага сялянства і пашыраць агранамічныя веды ў сялянскіх гаспадарках.

Спіс выкарыстаных крыніц:

1. Гарэцкі, Г. І. Даследчая справа па сельскай і лясной гаспадарцы БССР / Г. І. Гарэцкі. – Менск : Выд. Наркамзему БССР, 1929. – 41 с.
2. НАРБ. – Ф. 7. Воп. 1. Спр. 446.
3. Інстытут сялян даследчыкаў // Сел. і ляс. гасп.-ка. – 1927. – Кн. 1, № 1. – С. 86–87.
4. НАРБ. – Ф. 7. Воп. 1. Спр. 453.
5. Інструкцыя па правядзенню паліваых доследаў у гаспадарках сялян-даследчыкаў / Беларус. навуц.-даслед. ін-т сел. і ляс. гасп.-кі, Бюро сялян-даследчыкаў. – Менск : Выд. Навук.-даслед. ін-та, 1927. – 20 с.
6. Праграма і інструкцыя даследчай працы Інстытута сялян-даследчыкаў / Беларус. навуц.-даслед. ін-т сел. і ляс. гасп.-кі, Бюро сялян-даследчыкаў. – Менск : Выд. Навук.-даслед. ін-та і Нар. камісарыята земляробства, 1928. – 91 с.
7. Як сялянам-даследчыкам ставіць пачатковыя доследы з лекавымі раслінамі : карот. інструкцыя / Беларус. навуц.-даслед. ін-т сел. і ляс. гасп.-кі, Бюро сялян-даследчыкаў ; склад. М. Н. Быстроў. – Менск : Выд. Навук.-даслед. ін-та і Белмедгандлю, 1928. – 30 с.

8. Вынікі работы інстытуту сялян-даследчыкаў за 1928 г. / Беларус. навуц.-даслед. ін-т сел. і ляс. гасп-кі пры СНК БССР, Бюро сялян-даследчыкаў. – Менск : Выд. Наркамзему БССР, 1929. – 132 с.

References:

1. Garetski G. I. *Research study on agriculture and forestry of the BSSR*. Minsk, Edition of the People's Commissariat of the BSSR, 1929. 41 p. (in Belarusian).
2. *National Archives of the Republic of Belarus*. F. 7. L. 1. Rec. 446. (in Belarusian).
3. The Institute of Peasant Researchers. *Sel'skaya i lyasnaya gaspadarka* [Agriculture and Forestry], 1927, bk. 1, no. 1, pp. 86–87 (in Belarusian).
4. *National Archives of the Republic of Belarus*. F. 7. L. 1. Rec. 453. (in Belarusian).
5. Belarusian Research Institute of Agriculture and Forestry. *Instructions for conducting field research in the farms of peasants-researchers*. Minsk, Publication of the Research Institute, 1927. 20 p. (in Belarusian).
6. Belarusian Research Institute of Agriculture and Forestry. *Program and instructions of research work of the Institute of Peasant Researchers*. Minsk, Publication of the Research Institute and the People's Commissariat of Agriculture, 1928. 91 p. (in Belarusian).
7. Bystrou M. N. (comp.). *How to set up initial experiments with medicinal plants for peasants-researchers: a short instruction*. Minsk, Publication of the Research Institute and Belmedgandl, 1928. 30 p. (in Belarusian).
8. Belarusian Research Institute of Agriculture and Forestry. *The results of the Institute of Peasant Researchers in 1928*. Minsk, Publication to the People's Commissariat of the BSSR, 1929. 132 p. (in Belarusian).

Дата паступлення артыкула 29.07.2021
Received 29.07.2021